

Cuprins

Introducere	V
Notă asupra ediției	XXXIX
Bibliografie	3
Abrevieri	29

[Partea I-a]

ORIGINEA POPORULUI ROMÂN ȘI A LIMBII ROMÂNE

[Capitolul I] [Numele etnic al românilor. Teritoriul locuit de români.	
Rămurile poporului român și ale limbii române]	33
§ 1 [Numele etnice ale românilor]	33
§ 1	35
§ 2 [Teritoriile pe care locuiesc românii și numărul lor]	38
§ II	42
§ 3 [= § III] [Rămurile poporului român]	45
§ 4 [= § IV] [Dialectele române]	53
[Capitolul al II-lea] [Teritoriul locuit de români în trecut]	64
§ V [Teritoriul istoric al românilor]	64
§ 5 [Teritoriul de formare a poporului român și a limbii române.	
Expansiunea românilor și a limbii române]	74
[A. Ce spun izvoarele istorice și epigrafice]	75
[B. Ce spune limba română]	90
[Capitolul al III-lea] [Cele mai vechi mențiuni despre români]	103
§ 6 [= § VI] [Pomeniri despre români]	103

[Capitolul al IV-lea] [Cele mai vechi mențiuni despre limba română]	141
§ VII [Pomeniri despre limba română]	141
§ 7 [Știri despre limba românească până în secolul al XIV-lea]	151
Capitolul al V-lea [Cercetarea originii românilor]	161
§ VIII [Persistența românilor în Dacia]	161
§ 8 [Aprecieri asupra lucrărilor despre originea românilor]	165
[Capitolul al VI-lea]	166
§ 9 [Monumente istorice de limbă românească după veacul al XVI-lea]	166
§ 10 [Cercetări asupra limbii române de la al XVI-lea secol până astăzi]	169

[Partea a II-a] LATINA POPULARĂ

[Capitolul I]	175
§ 11 [Triburile și popoarele italice și preromane]	175
[Capitolul al II-lea]	182
§ 12 [Apariția și natura latinei populare]	182
[Sfârșitul latinei populare]	192
§ 13 [Teorii despre granița dintre latină și limbile romanice]	194
§ 14 [Importanța stabilirii graniței dintre latină și limbile romanice]	195
§ XIII [Granița în timp între dialectele latinei populare și dialectele romanice]	196
§ XIV [Când încetează latina]	199
[Latina populară nu apare pură în izvoarele literare latine]	200
§ 15 [Studii asupra latinei populare]	200
§ XVI [Inexistența unei limbi populare unitare în tot imperiul]	203
§ XVII [Sprachquellen și Wortquellen]	204
Capitolul al III-lea [Izvoarele latinei populare]	208
§ 16 [Principiul izvor. latina clasică]	208
§ 17 [Celelalte izvoare]	208

§ XVIII [Izvoarele latinei populare]	209
a) [Inscripțiile și tablele cerate]	209
Colecții de inscripții renumite	210
[Vulgarisme din inscripții și table cerate]	211
b) [Scriitori postclasici]	218
[Fapte de limbă latinești populare din scriitori creștini]	223
c) [Scriitori păgini și traduceri din epoca tîrzie]	225
[Legile barbarilor]	227
[Glosarele]	227
[Fapte de limbă populare din glosare]	228
[Acte publice]	233
[Exemple de vulgarisme din diplome și formule]	235
d) Scriitorii anteclasici	236
[Fapte de limbă vulgară din scriitorii anteclasici]	237
e) [Gramatici și metrici latini]	239
f) [Cuvintele latinești pătrunse în limbile străine și cuvintele străine pătrunse în limba latină]	242
g) [Monumentele literare scrise în versuri]	244
h) [Compararea limbilor romanice între ele]	244
i) [Lecțiile [lecțiunile] manuscriselor]	247

Capitolul al IV-lea. Rezultatele cercetărilor. Deosebiriile latinei populare

față de latină clasică	251
§ 18 [= § XIX]	251
[Schimbări de timbru (calitate)]	252
[Accentul și cantitatea silabelor]	253
[Despărțirea cuvintelor în silabe]	258
[Lista fenomenelor latinești publicată de Gröber]	260

Partea a III-a ISTORIA SUNETELOR

Capitolul I. Vocalele	267
§ 20 [= § XX] Istoria vocalei <i>a</i>	267
§ 21 Istoria vocalei <i>e</i>	280

§ XXII	Istoria vocalei <i>i</i>	310
§ XXIII	Istoria vocalei <i>o</i>	317
§ XXIV	Istoria vocalei <i>u</i>	326
§ XXV	[Istoria lui <i>ð</i> și <i>ʃ</i>]	335
Capitolul al II-lea. Consonantele		340
§ XXVI	[Istoria consonantei <i>r</i>]	340
§ XXVII	[Istoria consonantei <i>ʃ</i>]	345
§ XXVIII	[Istoria consonantei <i>n</i>]	350
§ XXIX	[Istoria consonantei <i>ʀ</i>]	355
§ XXX	[Istoria consonantei <i>ʁ</i>]	358
§ XXXI	[Istoria consonantei <i>p</i>]	360
§ XXXII	[Istoria consonantei <i>b</i>]	361
§ XXXIII	[Istoria consonantei <i>v</i>]	362
§ XXXIV	[Istoria consonantei <i>f</i>]	364
§ XXXV	[Istoria consonantei <i>w</i>]	366
§ XXXVI	[Istoria consonantei <i>c</i>]	366
§ XXXVII	[Istoria consonantei <i>q</i>]	372
§ XXXVIII	[Istoria consonantei <i>g</i>]	373
§ XXXIX	[Istoria consonantei <i>ʒ</i>]	375
§ XL	[Istoria consonantei <i>k</i>]	376
§ XLI	[Istoria consonantei <i>s</i>]	377
Capitolul al III-lea. Diverse		381
§ XLII	Sunetele din limbi străine	381
§ XLIII	Sunetele ce le-am dezvoltat înșiși românii	386
§ XLIV	Difongiile latinești	387
§ XLV	Accentul	388
I.	În latină	389
II.	În românește	398
§ XLVI	Silabele	402

Partea a IV-a
ISTORIA FORMELOR

Capitolul I. Declinarea	407
<i>A. Declinarea nominală</i>	407
a) <i>Substantivul</i>	407
§ 1 [– § XLVII] Declinarea I-a	407
§ 2 [– § XLVIII] Declinarea a II-a	412
§ 3 [– § XLIX] Declinarea a III-a	414
§ 4 [– § L] Declinarea a IV-a	420
§ 5 [– § LI] Declinarea a V-a	421
[Anevă la § XLVII – LI] Observații asupra declinării, în general	422
§ 6 [– § LI] Originile formelor cazuale romanice teoriile emise asupra lor ..	423
§ 7 [– § LIII] Genul	432
b) <i>Adjectivul</i>	435
§ 8 [– § LIV]	435
<i>B. Declinarea pronominală</i>	438
§ 9 [– § LV]	438
[<i>Articolul</i>]	448
c) <i>Numeralul</i>	452
§ 10 [– § LVI]	452
1. <i>Numerale cardinale</i>	452
2. [<i>Numerale ordinale</i>]	457
3. <i>Numerale distributive</i>	458
4. <i>Numerale multiplicative</i>	458
5. <i>Numerale adverbiale (quotientive)</i>	459
6. <i>Numerale substantive</i>	459
7. <i>Numerale fracționare</i>	459
§ 10 Bis <i>Genul pronunțelor și al numeralilor</i>	460
<i>D. Declinarea articulată</i>	460
§ 11 [– § LVII]	460
1. <i>Substantivul</i>	461

II. <i>Adjectival</i>	469
III. <i>Pronumele</i>	470
IV. <i>Numeralul</i>	471
Capitolul al II-lea. Conjugarea	471
A. Conjugarea activă [și reflexivă]	471
§ 12 [- § LVIII] [Generalități: cele două categorii de verbe ale latinei]	471
I. Verbele de categoria I-a	476
§ 13 [- § LIX]	476
II. Verbele de categoria a II-a	485
§ 14 [- § LX] [Originile celor patru conjugări românești]	485
§ 15 [- § LXI] Formele verbelor de categoria a II-a	487
§ 16 [- § LXII] Imperfectul	494
§ 17 [- § LXIII] [Viitorul în -re]	497
§ 18 [- § LXIV] Prezentul conjunctivului	499
§ 19 [- § LXV] Imperativul	503
§ 20 [- § LXVI] Perfectul	505
§ 21 [- § LXVII] Pluscaperfectul	509
§ 22 [- § LXVIII] Infinitivul și participiile	509
§ 23 [- § LXIX] Formele noi	519
§ LXX Macedoromân	530
§ LXXI Iătrian	534
§ LXXII Verbe neregulate	535
B. Conjugarea pasivă	551
§ LXXIII	551
Capitolul al III-lea. Adverbe, prepoziții, conjuncții, sufixe derivativă, prefixe	557
§ LXXIV Adverbe	557
§ LXXV Prepoziții	559
§ LXXVI Conjuncții	560
§ LXXVII	561
<i>Sufixe derivativă</i>	561
<i>Sufixe verbale</i>	572
§ LXXVIII	573
<i>Prefixele derivativă</i>	573

Anexe	575
Operele lui Alexandru Philippide	575
Hărț	579
Manuscrisc	581
Indice de nume	589
Indice de cuvinte, forme gramaticale, variante fonetice și elemente derivate	599
Abstract	655
Résumé	658
Zusammenfassung	661

[Schimbări de timbru (calitate)]

Rezultatele la care a ajuns Schuchardt, înregistrate în *Vokalismus*, I, p. 104-105, sînt cele următoare:

a) Pînă la anul 100 ori 50 a.Chr. au apărut fenomenele următoare:

o < *au* (*odisse* < *aulisse*) (nu e un fenomen latinesc popular, ci dialectal);

e < *ae* (*filie* < *filiae*) (fenomen latinesc popular);

m înainte de labiale cade (Schuchardt numește fenomenul *Verdunkelung* „întunecare”; probabil înțelege ceea ce noi azi numim *reducere*): *decebris* < *decembris*; cf. observațiile lui Gröber, citate mai sus, din *Wölfli's Archiv*, vol. I, p. 231 sqq.;

n înainte de dentale și guturale cade (Schuchardt numește fenomenul tot *Verdunkelung*): *eudem* < *eundem*; cf. observațiile lui Gröber citate mai sus;

m, *n*, *s*, *t* finale cad (Schuchardt numește fenomenul *Schwächung* „slăbire”; probabil e tot *reducere*): *iamen* < *iamen*, *civita* < *civitas*, *dede* < *dedit*;

s final n-a căzut pe teritoriul spaniol [iberoromanic], [galoromanic, sudafrican și retoroman].

b) De la anul 100 ori 50 a.Chr. în jos:

tenuis se prefac în *mediae*¹⁷²; *grassus* < *crassus* (e un fenomen latin popular răspîndit); *strada* < *strata* (mulți italieni, români, spanioli nu prefac pe *t* în *d*); *publicae* < *publicae* e mai puțin probant;

h (spiranta laringală afonă) cade: *omo* < *homo*, *umerus* < *humertus*;

b < *v*, *v* < *b*: *bicit* < *vicit*, *libertavus* < *libertabus*;

s < *x*: *visit* < *vixit*, *sescenti* < *sexcenti*;

tt < *ct*: *lattucae* < *lactucae*, *defuntus*¹⁷³ < *defunctus*; *ct* însă din *lactucae* e intervocalic; fenomenul se găsește pe teritoriul specific italianese, deci nu e un fenomen latin popular;

i < *ē* (prin *ē*, Schuchardt înțelege aici pe *ae*): *prignante* < *praegunte*; nu e latin popular; italienii păstrează pe *e*;

u < *o*: *agru* < *agro*.

e) De la anul 100 (sau 150) p.Chr.:

l < *r*, *r* < *l*: *pelegrinus* < *peregrinus*, *fragellum* < *flagellum*;

t+*t*+voc. > *ts*+voc. și *d*+*t*+voc. > *dz*+voc.: *Constantio* < *Constantio*; *Zonithus* < *Dionysius*;

alături de africata *ts* apare și *ci*, și alături de africata *dz* apare și *gi*;

c+*t*+voc. > *ts*+voc.: *solatum* < *solacium*;

g+*t*+voc. > *dz* ori *dž*+voc.: *topagus* > *topazus* (*gi* apărea în scris pentru pronunțarea *t*); *alienare* > [*alienare*, scris și pronunțat] *aljenare*;

j > *dz*, *dž*: *Zanuaris* < *Januarius*;

¹⁷² *Tenuis* sînt explozivele alfone *t*, *c*, *p*, *mediae* sînt explozivele tonice *d*, *g*, *b*.

¹⁷³ [În *defuntus* avem alt fenomen: dispariția lui *c* între *n* și *t*, deci la început de silabă după consoanța *n* și înainte de *t*. Și acest fenomen se găsește în italiană.]

proteza lui *l* înainte de *s* *impurum* (când *s* e urmat de altă consonantă e *impur*): *iscula* < *scala*;

ll [scris (adesea?) *l*] < *pl*: *otime* < *optime*; fenomen italian [deci dialectal];

ss [scris (adesea?) *s*] < *sc*: *accresentes* < *accrescentes*.

d) De la 300 [sau 350] p.Chr.:

g + e, i > *dz, dz̄ + e, i*: *gelus* > *dzelus*;

ss < *st*: *Crissana* < *Christiana*;

mm [scris (adesea?) *m*] < *gm*: *aumentum* < *augmentum*;

epenteza lui *p* între un *m* și *n*: *calumpniae* < *calumniae*.

e) De la 500 sau 550 p.Chr.:

c + e, i > *ts + e, i*: *fets* < *fecit*. Africata *ts* s-a transformat pe teren galoromanic în *s* mai târziu (secolul al XII-lea); aici avem notarea lui *ts* prin *s*. În special pentru acest fenomen să se vadă *Orig. rom.*, I, p. 359 sqq. și 474;

te < *ē* (cel mai recent fenomen în latina populară; cf. *Orig. rom.*, I, p. 475-477): *desieruerint* < *desēruerint*;

ba < *ā*: *bāna* < *bāna*; cf. *Orig. rom.*, I, p. 482.

Acestea sînt fenomenele pe care *S e h u e h a r d t* le datează. În afară de ele, înșiră altele din toate domeniile gramaticale, însoțite adesea de discuții interesante. Un registru publicat la sfîrșitul volumului al III-lea e un rezumat complet al tuturor cercetărilor acestora. Lucrarea lui *S e h u e h a r d t*, într-un cuvînt, e o bogată colecție de exemple; chiar de nu vei fi de aceeași părere cu autorul, vei avea la îndemînă un material întins, cules cu o răbdare rară, de unde vei scoate tu concluzii mai bune, de vei putea.

[Accentul și cantitatea silabelor]

Un fenomen latin popular important este acela¹⁷⁴ al înlocuirii elementului cantitativ prin cel accentual și calitativ în vocalism. Iată ce înseamnă aceasta. În limba latină, accentul expirator¹⁷⁵ a fost totdeauna – cel puțin în timpurile istorice ale limbii – mai puternic simțit decît cantitatea, ceea ce a și făcut ca el să fie neîncetat în poezia populară elementul simetriei¹⁷⁶. Dar în timpul Republicii și în veacurile de după Hristos, o bucată de vreme – cît, nu putem hotări –, o existență aparte alături și în mod independent de accent a avut și cantitatea silabelor, ceea ce a și facilitat introducerea în poezia artistică a sistemului de simetrie grec. Încetul cu încetul, accentul a crescut în influență pînă într-afit încît silabele¹⁷⁷ nu s-au mai deosebit decît în accentuate și neaccentuate, cele dintîi fiind totdeauna puțin mai lungi decît cele de-al doilea¹⁷⁸, iar vocalele din silabele accentuate,

¹⁷⁴ [În redacția veche: „Dintre caracterele limbii latinești populare nedatate trebuie însemnat acelu...”]

¹⁷⁵ [În redacția veche: „...accentul, care era de natură expiratorie, și nu maricilă, cum vom vedea la locul cuvenit” (vezi și *Fiziologia numelor*, capitoul VI, § 93 și 94, în Alexandru P h i l i p p i d e, *Opere alese. Teoria limbii*, p. 331-333.)]

¹⁷⁶ [În redacția veche: „...într-un cuvînt, două lucruri sînt importante. Pe cînd, în grecește, cantitatea silabelor era mai puternică decît accentul, ceea ce a făcut ca ea să fie în poezia populară neîncetat elementul simetriei”.]

¹⁷⁷ [În redacția veche: „...și, prin urmare, sunantele din ele, care în latinește sînt de obicei vocalele”.]

¹⁷⁸ [În redacția veche: „...regna facit loci regni”.]

ori că vor fi fost înainte vreme lungi, ori că vor fi fost înainte vreme scurte, nu s-au mai deosebit decât prin timbrul variabil după cantitatea vocalei: vocală lungă = vocală închisă, vocală scurtă = vocală deschisă¹⁷⁹. În ce privește timbrul acesta al vocalelor lungi și scurte, că vocalele lungi latinești erau închise, iar cele scurte deschise, el se pare că de relativ recentă dată ar fi luat ființă, de-abia după secolul al II-lea p.Chr. Meyer-Lübke însușește argumentele pentru susținerea acestei teze, în *Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern*, § 16, Gröbers Grundriss, ed. a II-a, [1904-1906], p. 467:

1. Cicero, *Ad familiares*, X, 22, 4 și Quintilianus (p.Chr. 35-95), *Institutio oratoria*, VIII, 9, 18, există cuvântul *divīso* din cauză că sună la fel cu cuvântul *vīso* (George s îl scrie din greșală cu *i*; de fapt are *ī*). Aceasta probează că timbrul celor două vocale, *i* din *divīso* și *i* din *vīso*, era același, altfel nu ar fi putut suna tot la fel *divīso* și *vīso*.

2. Cu începere de la al II-lea secol, apar scrieri (greșeli de-ale scribilor în inscripții și alte izvoare latinești populare) cu *ē* pentru *ī*, *ō* pentru *ū*, *ī* pentru *ē*, *ū* pentru *ō* și *ae* pentru *ē* (de exemplu: *bēbit* = *bībit*, *cōcumis* = *cūcumis*, *pīna* = *pēna* = *poena*, *locūrum* = *lōcūrum*, *saerles* [= *sēries*], *vaeniet* [= *vēniet*], *aeo* [= *ēgo*], *braevis* [= *brēvis*] etc.).

3. Mărturiile gramaticilor. Sergius (timp nehotărît, după secolul al IV-lea), la Schuchardt, *Vokalismus*, I, p. 461: „[Nam] quando e correptum [= scurt] est, sic sonat quasi dyphthongus [exemplu.] equus; quando productum [= lung] est, sic sonat quasi *i*, ut *demens*”¹⁸⁰.

Cînd deosebirile de cantitate ale silabelor lungi și scurte au dispărut, astfel că nu s-au mai deosebit decât silabele accentuate și cele neaccentuate, au persistat deosebirile de timbru, în felul acela că vocalele care fuseseră lungi au continuat de a fi închise, iar vocalele care fuseseră scurte au continuat de a fi deschise. De deosebit, din punct de vedere al calității, [în sensul] că unele să fie lungi, iar altele scurte, ele nu s-au deosebit, căci toate vocalele accentuate au devenit de aceeași lungime și tot așa au devenit de aceeași lungime și vocalele neaccentuate, singura deosebire de lungime constînd în aceea că vocalele accentuate au fost puțin mai lungi decât cele neaccentuate. Au continuat însă de a fi deosebiri din punct de vedere al timbrului. Un roman din al doilea secol, de pildă, percepea pe *i* din *bībit* numai ca deschis, iar pe *i* din *vībit* numai ca închis. Deosebirea de cantitate însă între cei doi *i*, că unul ar fi fost lung și celălalt ar fi fost scurt, nu se mai putea face. Cînd a avut loc această pierdere a cantității silabelor nu se poate preciza. Gramaticul Consentius (secolul al V-lea, Keil, V, p. 392): „...[barbarismus]... ut quidam dicunt *pīper* producta priore syllaba, cum sit brevis, quod vitium Afrorum familiare est... [Barbarismus] per detractionem... temporis, ut si quis dicat *īrotor* correpta priore syllaba, quod ipsam vitium Afrorum speciale est”¹⁸¹

¹⁷⁹ [În redacția veche: „... pe care s'apocenseră să-l aibă încă din vremile de mai înainte”.]

¹⁸⁰ [„Cînd atunci cînd *e* este scurt, se aude astfel ca și cum ar forma un diftong, ca în *equus*: cînd e este lung, se aude ca și cum ar fi un *i*, ca în *demens*” (trad. Mihaela Paraschiv).]

¹⁸¹ [„Este barbarism cînd unii spun *pīper*, lungind prima silabă, deși ea este scurtă, greșală <de pronunțare> care le este familiară africanilor. Este barbarism prin micșorarea duratei <pronunței>,”]

(See l m a n n, *Aussprache des Latein*, p. 106). Augustinus, *De doctrina christiana*, 4, 3, spune: „Afræ aures de correptione vocalium vel productione non iudicant”¹⁸² (M e y e r - L ü b k e, *Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern*, § 16, G r ö b e r s Grundriss, ed. a II-a, 1906, vol. I, p. 467).

Întru cît vocalele silabelor neaccentuate se vor fi deosebit și ele în închise și deschise, după cum erau lungi sau scurte, și întru cît, după dispariția cantității, vor fi persistat și ele a fi simțite unele (cele care fuseseră lungi) ca închise și altele (cele care fuseseră scurte) ca deschise nu putem ști și nici izvoarele antice, nici limbile romanice nu ne dau indicații în această privință. În ce privește vocalele din silabele accentuate, după dispariția cantității și păstrarea timbrului, ele au prezentat la baza limbilor romanice tabloul următor:

a (*ā* și *â*) (la această vocală, între *ā* și *â* n-a fost deosebire de timbru, căci limba stă [la pronunțarea ei] în stare de repaus; și pentru aceea, cei doi *a* s-au confundat în unul singur), *e* < *ē*, *ɛ* < *ĕ*, *i* < *ī*, *ɪ* < *ĭ*, *o* < *ō*, *ɔ* < *ŏ*, *y* < *ū*, *ɥ* < *ŭ*¹⁸³. Și fiindcă deosebirea de timbru între *j* și *e* și între *y* și *o* era foarte mică, apoi s-au confundat prin alunecarea sunetelor și, încă înainte de dispariția cantității, deja prin secolul al II-lea, încetul cu încetul, *j* s-a confundat cu *e* și *y* s-a confundat cu *o*, astfel încît la baza limbilor romanice întîlnim tabloul următor:

a = *ā*, *â*; *e* = *ē*, *ɛ*, *ɪ*, *ɛ* = *ĕ*, *i* = *ī*, *o* = *ō*, *ŏ*; *ɔ* = *ŏ*, *y* = *ū*. La această constatare a stării vocalismului latinesc popular de la baza limbilor romanice au contribuit mai ales Eduard B ö h m e r, *Klang nicht Dauer, Romanische Studien*, I, p. 351 sqq., 609 sqq., IV, p. 336 [-348], Hugo Schuchardt, în diferite locuri din *Vokalismus*, Wendelin F o e r s t e r¹⁸⁴, *Bestimmung der lateinischen Quantität aus dem Romanischen*, în *Rheinisches Museum für Philologie*, Bonn, 45, 1878, p. 291 sqq. Rolul principal la această constatare îl joacă mărturia limbilor romanice, care mărturie, după ce ajută la probarea faptului că într-adevăr în limba populară existau vocalele în silabele cu valorile mai sus stabilite, ne face cunoscută, alături cu mărturiile necomplete ale gramaticilor, valoarea cantitativă a vocalelor în silabe închise. Vocalele aminte se probează ca lungi și scurte prin gramatici și mărturiile popilor. Poeți însă măsurau toate silabele închise ca lungi, iar mărturiile gramaticilor¹⁸⁵ sînt foarte sporadice. Dacă n-ar fi mărturia limbilor romanice, pe baza faptului sigur că unei vocale lungi îi corespunde o vocală închisă romanică și unei vocale scurte îi corespunde o vocală deschisă romanică, noi n-am putea ști decît foarte puțin cantitatea vocalelor latine în silabele închise [și în cele deschise]¹⁸⁶.

cînd cineva ar spune *ī*tor, scurînd prima silabă, greșită <de pronunțare> care le este și ea specifică africanilor” (trad. Mihaela P a r a s c h i v.)

¹⁸² [„Urechile africane (ale africanilor) nu deosebesc scurțarea sau lungirea vocalelor (cantitatea scurtă sau lungă a vocalelor)” (trad. Mihaela P a r a s c h i v.)

¹⁸³ [În redacția nouă nu este indicat semnul deschiderii la vocalele vechi.]

¹⁸⁴ Fost profesor la Bonn înaintea lui M e y e r - L ü b k e.

¹⁸⁵ [În redacția veche: „... cum *i* longa, ce e neîndestulătoare, de altfel (compară § XVII, transcrierea în limbi străine, de exemplu a lui *sōvōvā*).]

¹⁸⁶ [În redacția veche: „În italiană, de pildă, *bōne* a devenit *bōne*, iar *bēnia* a devenit *bēnia*”.]

Alături cu această evoluție a vocalismului latinesc, două fenomene importante au avut loc:

1. Lungirea vocalelor scurte înainte de *ns*, *nf*, *nc*, *ct* (atunci când *c < g*), *x* [= *cs*] (atunci când *c < g*)¹⁰⁷, *gn*, *r* + cons. (iar mărturiile sînt ale lui C i c e r o): *cōrsus*, *cōmunitudo*, *cōsuere*, *cōffero*, *cōnfestim*, *cōnfirma*, *insignis*, *insula*, *insanus*, *infestus*, *infra*, *inflans*; însă: *cōntuli*, *cōngero*, *cōmputa*, *indignus*, *intuli*, *intra*; apoi: *mēnsa*, *mēnsis*, *mānsi*, *trāns*, *prōhibēns*, *libēns*, *laudāns*; însă: *māneo*, *prōhibētis*, *laudātis*; apoi *quīnque*, *quīoctus*, *ēunctus*, *fūctus*, *sāctus*, *cōnjuncti*, *ūctum*, *līctum*, *tēctum*, *līcto*, *lēctor*, *rēctor*; însă *āgo*, *lēgo*, *tēgo*, *līgo*, *rēgo*; dar *rēxit*, *tēxit*, *māxime*; însă: *rēgo*, *tēgo*, *māgis*; *rēgnam*, *bēnignus*, *dīgnus*, *sīgnum*, *Mārcius*, *Mārcellus*; *Mārs*, *Mārtis*, *quārtus*, *ōrdo*, *ōrnamētum*, *fōrma*, *nōrta*, *pērnix*, *fērmus*, *libērtus*. S e e l m a n n, *Aussprache des Latein*, p. 77 sqq., pe baza măturilor lui C i c e r o, ale gramaticilor, inscripțiilor și reflexelor din limbile romanice.

2. În locul deosebirilor de cantitate antice, care au dispărut (aproximativ pe la sfîrșitul secolului al VI-lea), s-au născut însă deosebirile de cantitate, prin aceea că vocala accentuată din silabele deschise (terminate în vocale, în care, așadar, după vocale nu urmează o consonantă sau un grup de consonante) s-a lungit, iar vocalele accentuate din silabele închise ([terminate în consonantă sau într-un grup de consonante, în care, așadar], după vocală, urmează [o consonantă sau] un grup de consonante) s-au scurtat sau, mai bine zis, nu s-au lungit. Cuvintele, de exemplu, *vīnum*, *scriptus*, *fides*, *iste* au trecut prin următoarele faze, din punct de vedere al cantității:

a. Înainte de secolul al II-lea p. Chr.: *vīnum*, *scriptus*, *fides*, *iste* (vocalele se deosebesc numai prin cantitate, nu și prin timbru).

b. De la al II-lea secol p. Chr. pînă la o epocă nehotărîtă: *vīnum*, *scriptus*, *fides*, *iste* (vocalele s-au deosebit și prin timbru: cele lungi devin închise, cele scurte devin deschise).

c. La o epocă nehotărîtă: *vīnum*, *scriptus*, *fides*, *iste* (deosebirile de cantitate au dispărut).

d. Se repară ulterior: [cele din silabă deschisă devin lungi și cele din silabă închisă devin scurte.] *vīnum*, *scriptus*, *fides*, *iste*. Și s-a întîmplat atunci faptul nou că, în timp ce, pe vremea cantității antice, vocalele lungi erau numai închise și vocalele scurte erau numai deschise, pe vremea cantității celei noi, vocalele lungi puteau fi unele închise (*vīnum*), altele deschise (*fides*) și, tot așa, vocalele scurte puteau fi unele închise (*scriptus*), altele deschise (*iste*) (vocalele din silabele deschise s-au lungit, iar cele din silabele închise s-au scurtat). Constatarea acestei noi cantități a fost întia dată făcută de S c h u e h a r d t, *Vokalismus*, II, p. 328. Argumentul lui S c h u e h a r d t este că vocalele scurte antice accentuate în silabele deschise s-au diflongat (*bīne* > *biēne* și *bīno* > *biōno*), iar diflongarea n-ar fi putut avea loc dacă vocala ar fi fost scurtă (sfîrșitul secolului al VI-lea). Afirmarea lui S c h u e h a r d t a fost apoi îndobîțite adoptată ca o realitate (Wilhelm M e y e r -L ü b k e, *Grammatik der romanischen Sprachen*, 4 vol.,

¹⁰⁷ [P h i l i p p i d e spuse „c < g”.]

Leipzig, 1890-1902, I, § 636 sqq., *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, ed. a II-a, § 96, *Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern*, § 16, in Gröbers *Grundriss*, I, ed. a II-a, p. 467, Grandgent, *Introduzione allo studio del latino volgare*, Milano, 1914, § 176). Este îndoiios însă dacă a existat într-adevăr această nouă cantitate (cf. *Orig. rom.*, I, p. 476 și nota respectivă), pentru că, pe de o parte, diftongarea poate să aibă loc și la o vocală scurtă, iar, pe de alta, limbile română și spaniolă au diftongat pe \acute{e} și \acute{o} latinești și în silabele închise, nu numai în silabele deschise.

O mare nedumerire există din punct de vedere al cronologiei relative a acestor fenomene. În ce privește noua cantitate, Meyer-Lübke o consideră, în *Grammatik*, I, § 636-637, ca un fenomen care nu aparține limbii latine populare și care s-a dezvoltat în fiecare limbă romanică aparte; în *Einführung*, ed. a II-a, § 91, o consideră, din contra, ca un fenomen latin popular ce n-a avut loc înainte de secolul al VI-lea, iar în *Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern*, § 16, in Gröbers *Grundriss*, I, ed. a II-a, p. 467, (pasaj [care se găsește și în ed. I-a și care a fost] criticat strașnic de Seelmann), o consideră ca un fenomen anterior lungirii lui \bar{i} înainte de gv , atestată de Priscianus, începutul secolului al VI-lea, și anterior chiar prefacerii lui \bar{j} în \acute{e} și a lui \bar{q} în \acute{o} la începutul secolului al II-lea. Pentru Meyer-Lübke, prefăcerea lui \bar{j} în \acute{e} și cea a lui \bar{q} în \acute{o} sînt fenomenele cele mai latinești populare privitoare la vocalism, adică cele care au avut loc cel mai târziu, *Einführung*, ed. a II-a, § 97. Pentru Grandgent, *Introduzione*, § 201, 208, fenomenele acestea au avut loc și în secolul al VI-lea p. Chr., iar, sporadic, chiar și mai înainte: pentru $\bar{j} > \acute{e}$ și, în secolul al IV-lea ori chiar și mai înainte, pentru $\bar{q} > \acute{o}$. Vezi *Orig. rom.*, I, p. 476-481, 483-484. Citeodată calculul asupra cronologiei acestor fenomene produce o adevărată confuzie în mintea învățărilor. Gröber, [*Vulgärlateinische Substrate romanischer Wörter*], in Wölfflin's *Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik*, I, p. 222, spune că lungirea vocalelor accentuate din silabele deschise a trebuit să fie posterioară prefăcerii lui \bar{i} în \acute{e} și celei a lui \bar{q} în \acute{o} , pentru că, altfel, \bar{i} lungit s-ar fi confundat cu vechiul \bar{i} , și \bar{q} lungit s-ar fi confundat cu vechiul \bar{q} . Această confuzie [a celor două vocale] însă n-ar fi putut avea loc deoarece \bar{i} și \bar{q} erau vocale deschise, care deschise trebuiau să rămână și după lungire. Iar Elise Richter, *Der innere Zusammenhang in der Entwicklung der romanischen Sprachen*, in XXVII *Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie*, p. 57-143 (recenzia acestei lucrări făcută de A. Philippide, vezi-o în *Plața românească*, VI, 1911, octombrie, vol. XXIII, p. 57-78), susține și ea că lungirea vocalelor din silabele deschise accentuate a trebuit să fie posterioară fenomenelor $\bar{j} > \acute{e}$, $\bar{q} > \acute{o}$, însă din alt motiv: dacă *scriptus* ar fi devenit *scr̄iptus* înainte de prefăcerea lui *dictus* în italianul *détto*, apoi și *scriptus*, devenit *scr̄iptus*, ar fi trebuit să sune în limbile romanice, de pildă în limba italiană, *scr̄etto*. Decît numai a scăpat din vedere dra Richter că *scr̄iptus*, chiar după ce a devenit *scr̄iptus*, și-a păstrat timbrul de \bar{j} și că ceea ce a provocat fenomenele $\bar{j} > \acute{e}$, $\bar{q} > \acute{o}$ a fost timbrul de vocale deschise al lui \bar{j} și \bar{q} , iar nu faptul că \bar{j} și \bar{q} erau scurte. Vezi *Orig. rom.*, I, p. 475-477.